

Ritoókné Szalay Ágnes

„Mert van egy istennő, neve Rágalom”

Lukianosz *Calumniája* Janus Pannoniusnál

Janus Pannonius uses about 400 lines in his panegyric poem on Jacobus Antonius Marcellus to put the figure of Calumny into verse. The source of the text is Lucian's essay. The Greek text was brought into Italy by Guarino Veronese and it was he who translated it into Latin for the first time, at the beginning of the 15th century. The poem of his pupil, Janus Pannonius has been written between 1454 and 1458. To my knowledge it is the only versified Latin version of Lucian's work. According to Lucian Apelles' picture was inspired by the recollection of himself inculpated falsely. Guarino dedicated his translation to a patrician of Venice calumniated similarly falsely and Janus, too, made his poetic version to defend Marcellus of Venice. Bernardo Rucellai's purpose with his *Trionfo della Calunnia* was probably the same at the end of the 15th century and probably at the same time was made Botticelli's picture too.

Ha ezt a szót halljuk: rágalom, akkor először Botticellinek az Uffiziben látható képe jelenik meg előttünk, és már halljuk is Rossini operájából a basszus áriát. A címben idézett verssorral korábbra megyünk vissza, a 15. század közepére, és Janus Pannoniust idézzük:

*Est Dea, Tartareas inter non ultima pestes,
Noctis et haec soboles, cui jure Calumnia nomen.*

Kerényi Grácia szép és hű fordításában ez így hangzik:

*Mert van egy istennő, nem utolsó Tartaros ocsmány
szörnyeik közt, neve Rágalom – őt is az Éjszaka szülte, –*

Janus-idézetünk a Jacobus Antonius Marcellus velencei patrícusra írt panegyricusból való.¹ A költő legterjedelmesebb verse, majdnem háromezer

¹ JANUS PANNONIUS: *Panegyricus ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum = Iani Pannonii poemata, Traiecti ad Rhenum*, 1784. Ed. facs. Budapest, Balassi 2002, 59–210. Az idézett verssorok: 1954–1955.

hexameter, a padovai tanulóévek (1455–1458) termése. Hősének sorsát ifjúkorától kíséri végig, alaposan részletezve Velencének Milánó ellen viselt több évtizedes háborúit. Hegedűs István akadémiai székfoglalójában, 1896-ban a hatalmas mű indíttatását alaposan körüljárta. Úgy látta, hogy Janus tolla az akkor sokaktól óhajtott eszmét, Itália egyesítésének gondolatát szolgálta. Janus szerint Velence veszi át az egykori óriásbirodalom központjának, Rómának szerepét. Szerinte ezt a célt szolgálták Marcellusnak a köztársaság érdekében végrehajtott tettei is. E tettekre pedig őt az ókori Marcellusokkal való rokonság érdemesítette. Hegedűs arra is rámutat, hogy a vers megírására Janust a személyes hála is indította. A velencei nagyúr ugyanis már ferrarai tanulóévei alatt fölfigyelt az ifjú költőre, és sokat tett azért, hogy neve Itália-szerte ismertté legyen. A szellemi és olykor anyagi pártfogás miatti hála el is ragadta Janus tollát. A Milánó ellen viselt háborúk egyetlen hőségé tette Marcellust, jöllehet az csak „provisorként”, mint a hadsereg ellátásának biztosja volt jelen az eseményeknél. Janus műve egyben védírat is, mert Marcellust egy idő után, okkal vagy ok nélkül, hatáskörének túllépésével vádolták, és egy időre haza is rendelték.

A hazájáért sokat vállaló, távollevő hős otthoni méltatlan megvádolása Hegedűs Istvánt Tacitus *Agricolájára* emlékeztette.² Az *Agricolát* magyarra fordító Borzsák Istvánra emlékezve vettem elő a Janus-filológia problémái közül most éppen ezt a témát. Jelen formájában ez egy rövid változata a részletes földolgozásnak.

A korabeli krónikák alaposan tárgyalják az itáliai belháborúk eseménytörténetét. Különösen áll ez Velence viselt dolgaira. Mégis, valamennyi forrást összegezve se juthatunk a részleteknek olyan ismeretéhez, amint azt Janusnál találjuk. Janus úgy ír ezekről, mintha azoknak résztvevője lett volna. A helyszínek, a történések pontos leírását csak a főszereplőtől vehette. Erre volt is alkalma, mert tagja volt a Marcellus köré csoportosuló szellemi–baráti társaságnak.³ Bejáratos volt a padovai otthonba és a közeli monselicei kastélyba is. Így szerzett tudomást a Marcellust ért támadásról, a róla Velencében terjesztett gyanúsításokról. A nagy műben mintegy négyszáz sort szentel az ügynek.

Az eddig elmondottak nagyjából tudottnak tekinthetők, és bevezetésül szolgálnak a továbbiakhoz. De egyáltalán nem volt ismert eddig, hogy Janus a dicsőítő énekeknek ebben a részében Lukianosznak a *Rágalomról* írt művére támaszkodik. Az életre keltett gyanú szerepeltetése, bár át- meg átszövik a kora-

Kerényi Grácia fordítása: *Janus Pannonius összes munkái*. (Közreadta V. Kovács Sándor.) Budapest 1987², 508.

² HEGEDŰS I.: *Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra*. Budapest 1897, (Értekezések a Nyelv- és Széptud. köréből XVI/X), 7–22.

³ KING, M. L.: *The Death of the Child Valerio Marcello*. Chicago – London 1994. Ad indices. RITOÓKNÉ SZALAY Á.: *Andrea Mantegna és Janus Pannonius*. Művészettörténeti Értesítő 58 (2009), 8–12.

beli események, félreismerhetetlenül a görög szerzőre vall. A *Rágalomról* szóló mű költői formába öltöztetését, szabad, költői újraalkotását olvashatjuk Janusnál.⁴

Hogyan került kapcsolatba Janus a 2. századi rétor művével? Ismeretes, hogy Lukianosz műveinek görög kéziratát Guarino Veronensis hozta magával 1408 előtt Itáliába. A *Rágalomról* szólót pedig még Görögországban latinra fordította.⁵ Ez a fordítás 1435-ben, a Firenzében ülésező zsinaton jelen lévő humanisták körében vált publikussá. Leon Battista Alberti is itt ismerte meg. Bele is dolgozta a mű egy részét, Apellész elveszett képének pontos leírását, a *Festészetről* írt traktátusának III. részébe.⁶ Ott a festők és a poéták, meg általában az irodalmárok kapcsolatának hasznos voltát tárgyalja. Hasznos voltát azért, mert — szorinte — az utóbbiak műveiből merítheti a festő a „historiát”, azaz az invenciót, amely tudottan minden művészi alkotás létrejöttének föltétele. Ekkor és itt indult el az apellészi „*Rágalom*” diadalútja, a képleírásé, amelynek sok más mellett,

⁴ JANUS PANNONIUS, i. m. 1954–2247 sorok.

⁵ *Epistolario di Guarino Veronese, raccolto da Remigio Sabbadini*, I., Venezia 1915. Ep. 3., 6–7., és 104. III., Venezia 1919, 6–7.

⁶ ALBERTI, L. B.: *De pictura, reprint a cura di Cecil Grayson*. Roma – Bari 1975. 93. ALBERTI, L. B.: *A festészetről*. (Della pittura, ford. és a bev. HAJNÓCZI G.) Budapest 1997, 146–147. BAXANDALL, M.: *Giotto and the orators*. Oxford 1971, 154.

Guarino fordítása Baxandall i. m. alapján:

„Vir unus a dextra sedet. Is ingentes admodum habet aures Midiae auriculis ferme comparem. Ipsique calumniae procul adhuc accedenti manum extendit, quem circum duae mulieres adstant, ignorantia, ut opinor, atque suspicio. Parte alia ipsa horsum adventare calumnia cernitur. Ea muliercula est ad excessum usque speciosa, non nihil succalescens et concita, ut pote quae rabiem iracundiamque portendat. Haec dextra quidem facem tenet accensam. Altera vero caesarie tradit adolescentem manus ad caelum porrigentem, ipsosque deos obtestantem. Dux huius est vir quidem palore obsitus et informis, acriter intuens quem eis iure comparavero, quos macie diuturnior confecit aegritudo. Hunc ipsum merito esse livorem quis coniecitaverit. Aliae quoque duae comites sunt mulieres calumniae praeduces, quae illius ornamenta component. Harum altera erat insidia, fraus altera, sicut mihi quidam eius tabellae demonstrator explicuit. Subinde quaedam lugubri vehementer apparatu obscura veste seque dilanians assequitur, eaque esse penitentia ferebatur. Obortis igitur lacrimis haec retrovertitur, ut propius accedentem veritatem pudibunda suspiciat. Hoc pacto suum Apelles periculum picta effigiavit in tabula.”

Alberti szövege Grayson i. m. 93. alapján:

„Laudatur dum legitur, illa Calumniae descriptio quam ab Apelle pictam refert Lucianus. Eam quidem enarrare minime ab instituto alienum censeo, quo pictores admoneantur eiusmodi inventionibus fabricandis advigilare oportere. Erat enim vir unus, cuius aures ingentes extabant, quem circa duae adstant mulieres, Inscitia et Suspitio, parte alia ipsa Calumnia adventans, cui forma mulierculae speciosae sed quae ipso vultu nimis callere astu videbatur, manu sinistra facem accensam tenens, altera vero manu per capillos trahens adolescentem, qui manus ad coelum tendit. Duxque huius est vir quidam pallore obsitus, truci aspectu, quem merito compares his quos in acie longus labor confecerit. Hanc esse Livorem merito dixere. Sunt et aliae duae Calumniae comites mulieres, ornamenta dominae componentes, Invidiae et Fraus. Post his pulla et sordidissima veste operta et sese dilanians adest Poenitentia, proxime sequente pudica et verecunda Veritate.”

majd a század végén Botticelli táblára festett alkotása máig a legkiemelkedőbb állomása.⁷

Janusnál nemcsak a képleírás, hanem az 1954–2247-ig terjedő sorokban Lukianosz teljes értekezése rejtezik. Szándékosan mondok értekezést, mert ez a mű jóval több annál, mint a szerző egyéb szónoki beszédgyakorlatai. Az emberi lélek mélyre ásó, biztos ismeretéről tanúskodik, amelyet rendszerezett formában olvashatunk. Ezért tartotta fontosnak a tanítványai lelkét is gondosan formáló Guarino éppen ennek a szövegnek latinra fordítását. Az egyébként nem nagyon nehéz görög szöveggel diákjai is megbirkóztak, amint arról a következőkben, Janus versét vizsgálva, megbizonyosodhatunk.

A Marcellusra írt *Panegyricus*on belül a velencei patrícus ellen indított rágalomhadjárat leírása egy önálló irodalmi mű, nevezhetjük akár eposzi kellékkel rendelkező epyllionnak is. A háttérben Milánó aknatevékenysége áll, Janusnál ezt a városát féltő Ambrosius püspök jelképezi. Történik a cselekmény akkor, amikor a város kapuja előtt áll már a velencei sereg, élén Marcellusszal.⁸ Ambrosius az éghez fordul, de mivel onnan nem kap segítséget, vergiliusi praktikával él:

1907 *Si nihil astra valent, Stygios tentabo recessus.*
 Turpiter haud ullis patriae succurritur armis.

1907 *Csillagaim gyengék? Styx-szel próbálkozom akkor:*
 nincsen rút fegyver, ha hazámnak kell a segítség.

Ekkor szabadítja a hazájától távol levőre a Rágalom istennőjét. Az alvilág szépen cicomázott szörnyéről Lukianosznál olvashatunk. Ez a már a többször említett Apellész-festmény rekonstrukciója. „A kép jobb oldalán egy ember ül, olyan hatalmas fülekkel, hogy kis híján Midaszhhoz hasonlít, a távolról közelgő Rágalom felé nyújtja a kezét. Mellette két nőalak áll, azt hiszem, a Félreértés és a Gyanakvás. A Rágalom a másik oldalról jön felé mint gyönyörű szép nő, felhevülten és izgatottan, amivel őrzöngő haragját jelzi, bal kezében égő fáklyát tart, a másikkal egy ifjút vonzol a hajánál fogva. Az ifjú égre emeli a kezét és az isteneket hívja tanúul. Egy sápadt, szúrós tekintetű, undorító férfialak szalad előttük, olyan, mint aki hosszú betegségben csonttá aszott — könnyű kitalálni, hogy az

⁷ Lukianosz *Calumniája* utóéletének nagyon nagy az irodalma az Apellész festette kép leírása miatt. Csak néhányra hivatkozom. FÖRSTER, R.: *Die Verläumdung des Apelles in der Renaissance. Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, 8 (1887), 29–56., 89–113. ALTROCCHI, R.: *The Calumny of Apelles in the Literature of the Quattrocento. Publications of the Modern Language Association of America* 36 (1921) (Repr. 1963), 454–494. PANOFKY, E.: *Studies in Iconology*. New York 1962, 158–159.

⁸ *Panegyricus* i. m. 1852 és következő sorok.

Irigység. A Rágalmat két másik nő kíséri: biztatják, öltöztetik és cicomázzák... az egyik az Alattomoság, a másik a Hitszegés. Hátral egy rongyos, fekete ruhába öltözött nő követi őket mély gyászban ... a Megbánás, mert könnyes szemmel fordul hátra és mélységesen szégyenkezve tekint a közeledő Igazságra.” Bollók János fordításában ilyen volt Lukianosznál az egykori festmény.⁹ És most nézzük, hogy hogyan bontja ezt verssé Janus:

- 1955 *Est Dea, Tartareas inter non pessima pestes,
Noctis et haec soboles; cui jure Calumnia nomen,
Mille quod una modos fallendi, mille figuras
Noverit, obliquos componere nulla susurros
Doctior, et falso speciem praetendere veri.*
- ***
- 1965 *Facunda ad morsos, ad laudes muta canendas,
Tam caute mendax, hominum sua semper ut aptet
Commenta ingeniis; metuit quod quilibet, illud
Auribus instillans, et quos impugnat, eorum
Certa ex ambiguis compingens crimina factis.
Nunquam infesta palam, nec aperto noxia bello
Altum securos, ac defensore carentes*
- 1970 *Urget, et occulto petit improvisa veneno,*
- ***
- tu longe ignarus et absens,
Integer, innocuus, meritorum praemia forsan
Expectas, rebus patriae feliciter actis.*
- ***
- 1985 *Accedit cultus. Phlegetontis sulphure tinctam
Laeva rotat taxum; gracilis fert dextra sagittas,
Timulus adducto, nervos nec sibilat, arcu.
Accedunt comites; quarum Ignorantia princeps,
Induta antevolat picea caligine nubem,
Credulitas aurita simul, simul anxia vadit
Suspicio, et caecae Lethaea oblivio mentis.
Tum Livor pallens, et personata Simultas,
Nec non attritam tollens: petulantia frontem,
Insidiae et Fraudes, et titillantia vanos*

⁹ Lukianosz összes művei, II., A rágalmazásról. (Ford. Bollók J.) Budapest 1974. 340–352. Apellész festményének leírása: 341–342. A görög szöveg: *Luciani opera. recogn. M. D. Macleod, I., Oxonii 1972, 126–138.*

*Verba animos, geminum stipant latus, at procul instat
Terga sequens lacero, tristis Metanoea, capillo.*

1955 Mert van egy istennő, nem utolsó Tartaros ocsmány
szörnye közt, neve Rágalom – őt is az Éjszaka szülte,
egymaga ismer ezer módot, figurát a csalásra,
senkise tud kártékony pletykát költeni jobban,
és az igazság színével leplezni hamis szót,

...

1965 Ékes szólású, ha haraphat, néma dicsérni,
s óvatosan hazudik, hogy az ember lelkiületéhez
alkalmazza, amit füllent, azt súgja fülébe
épp, amitől fél, s kétes tényekből bizonyos bűnt
állít össze, ha ellenfél, kit a nyelve előhoz.
Szemtől szembe sosem támad, nyílt harcra nem áll ki,
azt zaklatja, ki békességben s védtelen éli
napjait

...

Míg mitsem sejtve te távol
épségben s ártatlanul épp tán várod a díját
érdemeidnek, mert jól szolgáltál a hazának.

1980 ...

S nézd csak a fegyvereit: Phlegeton kénes folyamába
mártott fáklyát forgat a balkeze, csöpp nyilakat tart
másik, s az íjra ha ráteszi, meg sem szísszen a húrja.
És nézd társait: ím a Tudatlanság megy az élen,
felhőt öltve magára, sötét köd leng körülötte,
majd a Hiszékenység, a hegyesfülű jön, s a szorongó
szívű gyanakvás, majd vak lelkek örök feledése,
sárga Irigység, s Féltékenység jelmezesen jön,
majd a Pimaszság, fent hordozván homloka tükrét,
Ármány és a Cselek, s a hiú lelkekre fonódó
csafra szavak hemzsegnek kétoldalt, – de mögöttük
messze vonul tépett hajjal szomorú Metanoia,

A versrészlet minden egyes sorának forrását megtalálhatjuk Lukianosznál. Ugyanakkor az is biztos, hogy mint mindig, itt is az emlékezetére hagyatkozott Janus. Ezért találkozunk a képleírásnál a társak között olyanokkal is, akik az eredeti szövegben máshol szerepelnek. A szereplők latin megnevezése Guarínónál és Janusnál azonos. Csak a Megbánás, a *Poenitentia* esetében találjuk Janusnál az eredeti görög változatot, a *Metanoiát*.

Lukianosz valósággal színpadra állítja szereplőit. Ezek a rágalmazó, a rágalmazott és aki előtt rágalmaznak, aki mindezt meghallgatja „Midasz-fülekkel”. Valamennyiükről igen finom elemzést ad. A harmadik fél, a meghallgató, szerint, mint minden ember, lelke mélyén sebezhető, csak éppen a legérzékenyebb pontján kell eltalálni. Lássuk, hogyan tudott a milánói propaganda a velencei nagytanács tagjainak eme legsérthetőbb pontjára rátalálni Janus szerint:

- Monstriparae interea proles Erebeia noctis*
In medio spargit virus furiae senatu,
Nunc alias, alias nunc ementita virorum
 2035 *Aut Divum species et totos advocat astus.*
Haec in conciliis, haec per privata domorum
Multiplaci sermone ferens: Quo pristina vobis,
Marcicolae divi, quo nunc sapientia cessit?
Unus homo rebus, tanto jam tempore, vestris
 2040 *Praesidet, at non sic terrarum maxima victrix*
Roma, ut jactatis, vestrum caput. Annuus ille
Consul erat; nec plus spatio Dictator habebat
Semestri. Non tuta satis (dicto exitus absit!)
est ibi libertas, ubi cive supremus in uno
 2045 *Continuatur honos.*

Nemone de tanta digne successerit illi
Nobilitate parum? soliusne unica virtus
Marcelli? Sic ipse putat, sic castra loquuntur.
Remigibus vobis et piscatoribus illic
 2055 *Ridiculum nomen; ducis ille vocabula solus*
Obtinet, et vestris crescit sua gloria probris.
Postremo, (ne quid desit,) Carthaginis ipsas
Astultet portas, et famam terminet astris!
Vos pecus ignavum, verbosae ingloria pacis
 2065 *Turba senescatis. Sic rauca ad classica quando*
Vel Legatus eas; illudat lixa protervus,
Quod toga longa tibi, quod equo male cernuus haeres;

- Ámde eközben a szörny-anya Éj Erebus-beli sarja
 elhintette az indulatok mérgét a tanácsban,
 más-más férfiak és istenségek hamis arcát
 öltve magára, s ezernyi ravasz cselhez folyamodva.
 2035 Csalfa beszédet súgott-búgott szerte a város

- házaiban, meg a gyűlésben: „Márk isteni népe
régi okosságok hova tűnt, eszetek hova bújt most?
Annyi idő elteltével még egyazon ember
áll országokat élén! Másképp tett a kerek föld
2040 legfőbb győztese, Róma, akit vállalsz fejeteknek,
minden consul egy évre, s dictator soha többre,
mint fél év, nem kapta a tisztét. Nincs a szabadság
biztonságban (bár rossz jós lennék!), hol egy ember
hordja a főhivatalt folyton.
- ***
- 2050 Hát nincs annyi nemes, s az atyák közt senki, ki inélton
lépne helyébe? Csupán Marcellus a hős, a vitézség
példás tükre? hisz ezt hiszi ő, s ezt vallja a tábor.
S benneteket matrónak csúfolnak, ti halászok
2055 vagytok a hadnak, mást a vezér-név ott nem is illet,
így a dicsőségét a ti szégyenetek gyarapítja.
- ***
- Végül – hogy mindezt betetőzze – hadával elindul
Carthago ellen, s így híre a csillagokig száll,
míg ti riadt nyájként vénültök dicstelenül meg,
szócséplő, békés népség! Ha akár követül méggy
2065 kürtjei lármájába, kigúnyol a legpimaszabbja,
mert hosszú a togád, s a lovat zötykölve üled meg.

Végül a hazarendelt Marcellus a nagytanács előtt igazolta lépéseit, és nem-hogy fölmentve, de megdicsőülve távozott bírái elől. Győzött a meztelen és színtiszta igazság, Calumnia elnyerte büntetését.

- vox praedicat omnis
Non jam absolvendum, titulis sed in astra ferendum,
Tunc et ab autumnus decurrens lucida portis
2245 Astraea, et terras iterum dignata relictas,
Inferno excitum supera de sede fugavit
Portentum, et tristi rursus demersit Averno.

- Egyhangú az ítélet:
nemhogy felmentik, de magasztalják fel az égig.
Ekkor az ősz kapuján át újra leszáll a sugárzó
2245 Astraea, már sorsára hagyott földünk beragyogja
és a pokolba ledobja, kicsalva világi lakából,
újra Avernus bús mélyére meríti a szörnyet.

Ennek így kellett történnie, mert Lukianosz befejező sorai is így szólnak: „Ha egy isten föltárná nekünk az egyes életsorsokat, a föld alá takarodna a Rágalmazás, hisz máshol nem maradna számára hely, mert minden dolog megvilágosodnék az igazságtól.”¹⁰

Lukianosz értekezését a *Rágalomról* a 15. század folyamán, Guarinót követve többen is lefordították. Divattá 1460–70 táján lett, amikor az új változatokat főúri mecénásoknak ajánlották.¹¹ Ami az apellészi festmény valóságos megjelenítését illeti, arra több adatunk is van. Ismeretes Lukianosz szövegének illusztrált kódexe, Mantegna rajza és a század végén a sokat emlegetett Botticelli-festmény.¹²

Mindedig nem volt ismert latin nyelvű irodalmi feldolgozása a műnek, vagy részletének a vizsgált században. A képleírásnak egyetlen olasz változatát tartják számon, ez Bernardo Rucellai *Trionfo della Calunnia*ja. Az ötstrófás *settima rima*-ban írt vers hűen követi az apellészi mintát. Az elején és végén megtoldja még a tanulsággal is. A szerző Lorenzo Medici sógora volt, merev régi típusú patriótája a köztársaságnak. Versét korábban fiatalkori művének tartották, mert élete során tett irodalmi megnyilatkozásai igen szép, klasszikus nyelven olvashatók. Egyébként mintegy tíz évvel volt fiatalabb Janusnál. Utóbb a vers keletkezési idejét későbbre helyezték, amerre életpályájának alakulása adott támpontot. A nagy Lorenzo Medici halála (1492. ápr.) után ugyanis az utód, Piero mellé őt is tanácsosul rendelték. Akadtak vetélytársai, akik őt megvádolták, hogy Piero eltávolítására titkos terveket sző. Helyzete komolyra fordult, el kellett hagynia Firenzét. A *Trionfo della Calunnia* születését ezekkel az eseményekkel hozzák kapcsolatba, és teszik azt a 90-es évek közepére.¹³ Érdekes, hogy ez Botticelli művének mostani

¹⁰ BOLLÓK id. fordítása, 352.

¹¹ E fordításokat és azok létrejöttének körülményeit vizsgálja ALTROCCHI hivatkozott tanulmányában (7. jz.).

¹² FÖRSTER i. m. (7. jz.)

¹³ ALTROCCHI (7. jz.), 476–479. a verset is közli:

Ciascun gli occhi del corpo e della mente
 Porga a quel, che per noi se gli dimostra
 e vedra spessamente.
 Quel vizio, ch' assai regna all' età nostra
 E quanto poca gente
 La verità conosca in questa vita
 E del suo bel color vada vestita.
 D'Asin gli orecchi ha il Re, che 'n alto siede
 Perche sempre ha l'intender per obietto.
 Apresso se gli vede
 Cieca Ignoranza, e 'nsieme van Sospetto,
 Da questi due procede,

datálásával is egybeesik. Elgondolkodtató az egymásutániság. A *Trionfóban* az „il Re”, akinek számárfülei vannak (!), „in alto siede”. Ez csak Botticelli képén látható így, más források emelvényről nem beszélnek. Ez a dobogóra helyezés fölvet még egy lehetőséget. A *Trionfót* egy olyan gyűjtemény tartotta fön, amely Lorenzo idejétől tartalmazza a karneváli ünnepek írásos emlékeit.¹⁴ A jelenet könnyen megvalósítható, és talán a fölvonuláson az aktuális politikai célt szolgálta.

Ha figyelemmel kísérjük a lukianoszi Rágalom-értekezés, és a benne leírt Apellész festmény születését, majd a 15. században valamilyen formában való föl-fölbukkanását, érdekes következtetésre juthatunk. Láttuk, hogy Alberti már korán fölismerte a Guarino közvetítette szövegben az apellészi mintát. A fölülmúlhatatlan görög festőt utánzásra ajánlotta a Rágalom témájának művészi megformálására. Ismerünk is néhány alkotást, még a Botticelli festményét megelőző időből, amelyek inkább csak kísérletnek tekinthetők.¹⁵ Van azonban Lukianosz értekezésének egy más tanulsága is. Az elbeszélés szerint

Ch'a chiunque vien, gli occhi, e le man porge,
 E rare-volte il rer dal falso scorge.
 L'Innozenza per terra è strascinata
 Dalla falsa Calunnia, che vien via,
 D'ardenti faci armata
 A denotar, che lume al mal ne dia.
 Maga, scinta, e stracciata
 L'Invidia è inanzi, che non par, che goda,
 se non del mal, quant' ella regga, et oda.
 La tarda Penitenza in negro manto
 Guarda la Verità, ch' e nuda e pura,
 Gli occhi suoi versan pianto
 Ch'ognun se stesso alfin nel rer misura
 Notate il nostro canto
 Tutti, non pur ciascun, ch' impera e regge,
 Per ch' in questa figura il rer si legge
 Color, ch' allato alla Calunnia vanno,
 Fede del falso con lor sottil' arte
 Apresso il Re gli fanno,
 La verità celando a parte, a parte
 L'uno da se è l'Inganno,
 L'altra e la Fraude, e così tuttatré
 Fanno al Signor parer quel, che non è.

¹⁴ GRAZZINI, A. F.: *Tutti i trionfi, Carri, Mascherate o Canti Carnascialeschi andati per Firenze dal tempo del Magnifico Lorenzo de' Medici fino all'anno 1559*. Firenze, Torrentino 1559. Újabb kiad. Cosmopoli, 1750. Repr. Milano 1883.

¹⁵ ALTROCCHI (7. jz.), 470 felsorolja az addig ismert alkotásokat.

megismerhetjük az Apellész-festmény születésének indítékait. A festőt ugyanis bevádolták Ptolemaiosznál, hogy az részt vett volna egy az uralkodó ellen szőtt összeesküvésben. Az alaptalan vád terjesztője, a rágalmazó egy irigy művész társ volt. Ptolemaiosz lesújtott a megrágalmazottra, akiről utóbb kiderült vétlen volt. Apellész azután a festményen örökítette meg a történeteket. Mintegy kifestette azt magából, hogy milyen nagy veszedelemben forgott. Lukianosz műve, részleteiben is, amint arról korábban már volt szó, az emberi lélek alapos ismeretéről tanúskodik. Ezért akár az egyén, akár a közösség esetében akár terápiás célra is alkalmazható a megismertetése. Hogy ezt már a 15. században is fölismerték, annak példáit láthatjuk a következőkben.

A görög értekezés első latinra fordítója, Guarino Veronensis művét egy velencei patrícusnak ajánlotta, akit méltatlan támadás ért egy rosszindulatú rágalmazótól. Amint Guarino az ajánlólevélben, mintegy vigaszul, írja: a szerencsés körülményeknek mindig is velejárója a rágalmazó irigység. Ennek tanúságául küldi el neki Lukianosz fordítását.¹⁶ Nem kétséges, hogy tisztelt és szeretett mesterét követte Janus Pannonius. Ő az egész görög értekezést szabadon kezelve önálló verses művet alkotott a témából — egyedül az egész 15. században —, hogy ugyancsak egy velencei patrícus igazát szolgálja. Röpiratnak a terjedelmes művet nem tekinthetjük, de a korabeli viszonyoknak megfelelő publicisztikának mindenképpen.

Igazán a nagyközönségnek szólt azután a karneváli fölvonulás látványossága, a rágalmazás megjelenítése, és a nép között terjesztett olasz vers is a 15. század végén Firenzében. Ha igazolódik, hogy ekkorra keltezhető, és a belpolitikai eseményekhez köthető Botticelli festménye is, akkor ez a műértők körében szolgálta ugyanezt a célt. Méltó csúcspont képezte ezzel a 15. században Lukianosz művének befogadásával.

¹⁶ „usque adeo comes felicitatis est oblocutrix semper invidia.” *Epistolario di Guarino* i. m. 1. 3.

319566

Pietas non sola Romana



Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata

Ediderunt

Anita Czeglédy, László Horváth, Edit Krähling,
Krisztina Laczkó, Dávid Ádám Ligeti, Gyula Mayer

MTAK



00003122467

Typotex Kiadó – Eötvös Collegium
Budapest, 2010

Erschienen mit Unterstützung des NKA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MTAK

BC-101.407

Pietas non sola Romana :
studia memoriae Stephani
Borzsák dedicata

201004600

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

201004600

© Die Autoren und Herausgeber, 2010

ISBN 958 963 9548 24 3

Inhalt

Vorwort	9
Graeca	19
Zsolt Adorjáni: ΣΥΓΓΕΝΗΣ ΟΦΘΑΛΜΟΣ	21
Angelo Bernasconi: Un trattatello sull'origine della poesia bucolica	34
Růžena Dostálová: Die Quadersteine im frühchristlichen Traktat <i>Der Hirt des Hermas</i>	76
Mike Edwards: Further Thoughts on the Text of Isaïos	84
László Horváth: The vicissitudinous history of the Athenogenes-papyrus and its edition	90
Máté Ittész: Labials delayed?	109
Katalin K. Csízy: Über die Relation der Tugenden eines Priesters und eines Herrschers	121
Csaba A. Láda: A New Greek Petition From Hellenistic Egypt	131
Miklós Maróth: Methods of conviction in rhetoric	139
Tamás Mészáros: A Remark on the Canon of the Attic Orators	149
Júlia Nemes: ΠΕΔΗ and ΓΝΩΜΟΝΕΣ in Xenophon	153
Sebastiano Panteghini: A proposito di <i>hyp. II LGRQA</i> Soph. Ph. Dain	161
Marwan Rashed: Chrysippe et la division à l'infini	169
P. J. Rhodes: Thucydidean Chronology	177
Tibor Szepessy: Erzählweise im VI. Gesang der <i>Ilias</i>	184
Iván Tóth: Notes on Arrian's Preface to the <i>Anabasis</i>	205
David Whitehead: Spiteful Heaven	212
Nóra Zergi: ΜΩΑΥ	219
Byzantina	227
Zoltán Farkas: Epigrammata Pselli	229
Nóra Fodor: <i>Die Heroiden</i> in Byzanz durch die Übersetzung von Maximus Planudes	235
Christian Gastgeber: Das Florilegium Vindobonense des Codex Phil. Gr. 169	250
Erika Juhász: Briefe im Geschichtswerk des Leon Diakonos	268
Latina	279
Lajos Berkes: Griechen und Trojaner bei Dares Phrygius	281
Bence Fehér: The Legend of the Cursive Script	290
Zoltán Gloviczki: Monumentum Taciteum	301

Christine Harrauer: Die Lupercalia im Kontext der Februar-Feste	310
György W. Hegyi: Horatius, Lucilius, and Brutus	331
Dániel Ittész: <i>Paeon ad Apollinem?</i>	344
Rita Kopeczky: Hannibals Schwein	355
Dávid Ádám Ligeti: Elements of the Tradition of Alexander the Great in Livy	362
Barbora Machajdíkóvá: Festus – l'analyse de trois entrées choisies	367
János Nagyllés: Cornelia auf Naxos	379
Diotima Preseka: <i>Hac ego Saturnum meminisse tellure receptum</i>	406
Melinda Székely: Tra Coptos e Berenice	422
Csaba Szilágyi: Adriano, il favorito dell'imperatrice Plotina	429
Ibolya Tar: Horaz und das goldene Zeitalter	438
Dorothea Weber: Eine spätantike Sallust-Reminiszenz?	449

Orientalia 459

András Bácskay: Magical Elements of Mesopotamian Medical Texts	461
Zoltán Imre Fábián: Paintings of a Mud Brick Chapel from the 18 th Dynasty	473
Miklós Sárközy: Notes on the Parthian Background of Bahram Čübīn	501

Mediaevalia 513

Orsolya Báthory: György Pray's Unpublished Memoir	515
Emese Egedi-Kovács: Énigmes, songes et mensonges	521
Péter Ekler: Margarita poetica	530
Éva Gyulai: "Arte et Marte"	544
László Havas: Les sources chrétiennes de l' <i>Exhortation</i> , attribuée à Saint Étienne	558
Jozef Kordoš: Vita Poetica	570
Gottfried E. Kreuz: <i>En habes in promptu, o rex, quod iusseras olim!</i>	580
Gyula Mayer: Philologisches zu den Briefen von König Matthias Corvinus	602
Sándor Óze: Die Verbreitung der helvetischen Reformation	609
Judit P. Vásárhelyi: Das Antikenbild des 17. Jahrhunderts in Albert Szenci Molnár	623
Lajos Zoltán Simon: Die Eklogen des Caspar Tribrachus	632
Kurt Smolak: Notte e giorno faticar – Il catalogo è questo	648
Imre Szabics: La polysémie du terme «Latin»	660
Eva Taranová: Literarische Sprache bei Georg Purkircher und Johannes Bocatius	669
Gábor Tolcsvai Nagy: The Cognitive Semantics and Hermeneutics of <i>Íge</i> 'The Word'	679

Recentissima 689

Tibor Kosztolánczy: Ernő Osvát	691
István Papp: István Borzsák's Missing Dossier	697
Elvira Pataki: Tout comprendre, c'est tout pardonner	712

Enikő Sepsi: Figures d'Orphée dans la poésie française contemporaine	729
--	-----

Hungarica 737

Adamik Tamás: Quintilianus <i>Institutio oratoriájának</i> Corvina-kézirata [The Corvinian Manuscript of Quintilian's <i>Institutio Oratoria</i>]	739
Bangha Imre: Versek az ind „kuruckorból” [Poetry of Thakur: Precolonial Philology and Postmodern Studies]	747
Barna Gábor: Istenek, érdemek, erények szimbolikus elismerése [Symbolic Acknowledgment of Holiness, Merits and Virtues]	758
Békési Sándor: Az antikvitás jelentősége a teológiában [Die Bedeutung der Antike in der Theologie]	765
Bibor Máté János: Pentadius és Hölderlin hatása az Októbertvégi hexameterekre [The Influence of Pentadius and Hölderlin on the End-of-October Hexameters]	774
Bolyki János: Egy vén ember önkorlátozó pohárköszöntője [Der Selbstkontrolle gewidmeter Trinkspruch eines Alten]	784
Buda Attila: „Szüntelen lobog / főnix világunk.” [It's Flaring Incessant/Our Phoenix World]	796
János István: Timon Sámuel és az újlatin epigramma [Samuel Timon and the Neo-Latin Epigramm]	806
Kráhling Edit: Az eredeti és a fordítás Sylvester János <i>Új Testamentumában</i> [Originaltext und Übersetzung im Neuen Testament von János Sylvester]	820
N. Horváth Margit: Borzsák István példája a módszertani gyakorlatban [István Borzsák als Vorbild in der Praxis der Fachdidaktik]	831
Németh Béla Elek: Virtus és pretium Luciliustól Dsidáig [Virtus und pretium von Lucilius bis Dsida]	838
Ritoókné Szalay Ágnes: „Mert van egy istennő, neve Rágalom” [Denn es gibt eine Göttin mit dem Namen Verleumdung...]	845
S. Sárdi Margit: Égi jelek-előjelek a 17–18. századi magyar emlékiró-irodalomban [Himmelszeichen und Vorzeichen in der ungarischen Memoirenliteratur]	856
Szávai János: Márai Sándor antikvitásképe [Das Antikebild bei Sándor Márai]	870
T. Bíró Mária: Fakultusz a római vallásban [Tree Cult in the Religious Life of Rom]	878
Tóth Anna Judit: Mítoszracionalizálás a bizánci krónikákban [Rationalization of Myths in Byzantine Chronicles]	892
Tusor Péter: Episkopátus és latinitás a 17. századi Magyarországon [Episcopate and Latinate Culture in the 17th Century Hungary]	905

Bibliographie 919